

ISSN 2029–2236 (print)
ISSN 2029–2244 (online)
SOCIALINIŲ MOKSLŲ STUDIJOS
SOCIAL SCIENCES STUDIES
2009, 2(2), p. 63–78

SUVERENITETO ĮGYVENDINIMO YPATUMAI IR RELIGIJOS LAISVĖ VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS KONSTITUCINIUOSE SANTYKIUOSE. ŠVEICARIJOS PAVYZDYS (I)

Tomas Blinstrubis

Mykolas Romeris universiteto Teisės fakulteto
Konstitucinės teisės katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2714 546
Elektroninis paštas t.blinstrubis@mruni.eu

Pateikta 2009 m. vasario 26 d., parengta spausdinti 2009 m. kovo 4 d.

***Anotacija.** Šveicarijos Konfederacijos Federalinės Konstitucijos 3 straipsnio nuostata kantonus expressis verbis skelbia suvereniais, o 72 straipsnio 1 dalimi kompetencija nustatyti valstybės ir Bažnyčios santykių modelius perduodama kantonams. Tokio konstitucinio įtvirtinimo šaltinis neabejotinai yra pati pilietinė tauta, demokratinė jos tradicija, todėl straipsnyje ir bandoma atskleisti suprema potestas konstitucinį reguliavimą, parodyti tautos suvereniteto įgyvendinimo ypatumus valstybės ir Bažnyčios santykių srityje. Straipsnyje analizuojami kai kurie religijos laisvės, kaip valstybės ir religinių bendruomenių santykių principo, sampratos aspektai nūdienos Šveicarijoje, taip pat Federalinio Teismo formuojamos konstitucinės jurisprudencijos raida ir tendencijos sprendžiant aktualiausias problemas, kylančias iš religijos laisvės ir kitų konstitucinių vertybių konkurencijos. Siekiama parodyti, kad kiekvienas žmogus su savo pasaulėžiūriniais ir religiniais įsitikinimais, nors ir nebūdamas valstybės ir Bažnyčios santykių subjektas, yra svarbiausias konstitucinės religijos laisvės adresatas, tačiau privalantis paklusti teisinės valstybės vertybėms ir tautos demokratiniams konstituciniams reikalavimams, net jeigu tai riboja jo tikėjimą ir sąžinės laisvę.*

Reikšminiai žodžiai: *Konstitucija, valstybės ir Bažnyčios santykiai, tautos suverenitetas, kantonų ir valstybės suverenitetas, religijos laisvė, Federalinio Teismo jurisprudencija.*

Ivadas

Šis straipsnis – tai pirmoji valstybės ir Bažnyčios santykių konstitucinio reguliavimo (federalinio ir kantonų) pagrindų Šveicarijos Konfederacijoje analizės dalis, todėl jame apsiribojama tik Šveicarijos valstybės federalizmo ypatumų, lemiančių *suverenių kantonų konstitucijų nustatytą* valstybės ir Bažnyčios santykių *modelių įvairovę* ir šių konstitucinių santykių šaltinio – tautos suvereniteto bei kai kurių religijos laisvės įgyvendinimo probleminių aspektų nagrinėjimu ir neliečiama pačių bažnyčių teisinio statuso, valstybės ir Bažnyčios institucinių santykių modelių bei religinių bendruomenių teisinio pripažinimo problematika – tai bus antros straipsnio dalies tyrimo *objektas*. Šios straipsnio dalies *tikslas* yra parodyti, kad valstybės ir Bažnyčios (religinės bendruomenės), kaip konstitucinių teisinių santykių subjektai, ši subjektiškumą įgyja tautos valia, nes tik tautos valia šių subjektų santykiai reguliuojami konstitucija, todėl visi šie subjektai turi vadovautis demokratinėmis teisinės valstybės vertybėmis, o viena jų, bet neabsoliuti, ir yra religijos laisvė.

Pasirinkti Šveicarijos valstybės ir Bažnyčios konstitucinių santykių nagrinėjimo aspektai lemia ne tik šio straipsnio *naujumą* Lietuvos teisės moksle, bet ir *aktualumą*, nes Lietuvoje šiuo metu yra kai kurių valstybės ir Bažnyčios santykių (*inter alia* religijos laisvės) konstitucinio reguliavimo įgyvendinimo trūkumų, be to, svarstomas Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo pakeitimo įstatymo projektas, todėl aktuali tampa ir senųjų demokratijų patirtis.

Valstybės ir Bažnyčios konstitucinių santykių formavimosi bei religijos laisvės įtvirtinimo raida, Šveicarijos Konfederacijos senosios Federalinės Konstitucijos reguliavimas analizuojamas *istoriniu lyginamuoju metodu*. Vadovaujantis klasikineis *lyginamosios teisėtyros, teleologiniu (normų tikslo – objektyvusis elementas, teisės akto leidėjo valios – subjektyvusis elementas) bei lingvistiniu teisės aiškinimo kanonais* nagrinėjami kai kurių valstybių ir kantonų konstitucijų tekstai. *Sintezės metodu* analizuojami konstitucinės religijos laisvės kompleksinio turinio elementai. Tautos suvereniteto įgyvendinimo ypatumai, konstitucijose įtvirtinant valstybės ir Bažnyčios santykius bei religijos laisvę, nagrinėjami *sisteminės analizės metodu*.

1. Valstybės ir Bažnyčios konstitucinių santykių pagrindo – *suprema potestas* įgyvendinimo ypatumai

Iš pirmo žvilgsnio gali pasirodyti, kad nuolatiniai konstitucinių teisinių santykių subjektai – valstybė ir Bažnyčia – yra lygiateisiai subjektai, tačiau moderniosios konstitucinės teisės požiūriu, kaip teigia buvęs Šveicarijos Federalinio Teismo prezidentas

Giusepas Nay, valstybė pati vienašališkai apibrėžia Bažnyčios ir kitų religinių bendruomenių vietą joje¹. Iš naujosios 1999 m. balandžio 18 d. Šveicarijos Konfederacijos Federalinės Konstitucijos (*Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft* – toliau trumpinama *BV*)² 3 ir 42 straipsnių nuostatų doktriniškai yra išvedami vadinamieji kompetencijos-kompetencijos (*Kompetenz–Kompetenz*) įgaliojimai, t. y. tokio pobūdžio Federacijos (valstybės valdžios institucijų) įgaliojimai, kai ji perduoda kantonams valstybės valdžios funkcijas *inter alia* nustatyti ir konstitucinių santykių su bažnyčiomis (religinėmis bendruomenėmis) konkretų modelį, tačiau tokia „kantonų valstybės valdžia nėra aukščiausia valstybės valdžia, nes jos ribos yra nustatytos Federalinės Konstitucijos“³. *BV* 72 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kantonų kompetencija sureguliuoti valstybės ir Bažnyčios santykius konstitucinės teisės doktrinoje dar vadinama „*kantonų kulto suverenitetu*“ (*Kultushoheit der Kantone*)⁴. Vadovaujantis *BV* aiškinant joje įtvirtintą eksplicitinį ir implicitinį reguliavimą galima daryti išvadą, kad kantonai pagal federalinę teisę, ir pirmiausia *BV*, *per definitionem* yra suverenios valstybės⁵, o vadinamieji *kompetencijos-kompetencijos* įgaliojimai yra sudėtinė Federacijos, bet ne kantonų suvereniteto turinio dalis. Tačiau turint galvoje, jog konstitucinis demokratijos principas, kurio „pagrindinė idėja – tautos suverenitetas ir visų piliečių lygiateisiškumas“⁶, yra valstybės suvereniteto *conditio sine qua non*, natūraliai kyla klausimas, ar tai reiškia, kad valstybė (arba kantonas) gali nustatyti bet kokių santykių su religinėmis bendruomenėmis modelį?

BV „suvereniteto“ sąvoka *expressis verbis* yra įtvirtinta tik 3 straipsnyje, būtent kalbant apie *kantonų suverenitetą*: „*Kantonai yra suverenūs tiek, kiek jų suverenitetas*

- 1 Nay, G. *Kirche und Staat im Lichte der Religionsfreiheit. Die schweizerische Lösung des Dualismus. In Gesellschaftliche Ängste als theologische Herausforderung: Kontext Europa*. Hrsg. Loretan, A.; Luzatto, F. Berlin, Hamburg, Münster: LIT Verlag, 2004, S. 65.
- 2 Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft. Angenommen in der Volksabstimmung vom 18. April 1999. *BB vom 18. Dez. 1998, BRB vom 11. Aug. 1999 – AS 1999 2556; BBl 1997 I 1, 1999 162 5986*.
- 3 Häfelin, U.; Haller, W. *Schweizerisches Bundesstaatsrecht. Die neue Bundesverfassung*. 6., stark überarbeitete Auflage. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien AG, 2005, S. 268.
- 4 Sahlfeld, K. *Aspekte der Religionsfreiheit im Lichte der Rechtsprechung der EMRK – Organe, des UNO – Menschenrechtsausschusses und nationaler Gerichte*. Luzerner Beiträge zur Rechtswissenschaft. Hrsg. Schmid, J. Band 3. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien AG, 2004, S. 39.
- 5 Faktiškai visų kantonų konstitucijose skelbiama, kad jie yra suverenios valstybės Konfederacijos sudėtyje. Kai kurių kantonų konstitucijose eksplicitiškai įtvirtinta kantono valdymo forma – respublika. Tičino kantono Konstitucijos 1 straipsnyje skelbiama, kad „*Tičino kantonas yra italų kultūros ir kalbos demokratinė Respublika*“, esanti Šveicarijos Konfederacijos dalis, ir jos suverenitetas apribotas tik Federalinės Konstitucijos. *Costituzione della Repubblica e Cantone Ticino del 14 dicembre 1997 (Stato 11 luglio 2006) Accettata nella votazione popolare del 14 dic. 1997 (Bollettino Ufficiale delle leggi e degli esecutivi del Cantone Ticino, BU 123 575)*. Garantita dall'AF il 3 mar. 1999. *FF 1999 2230, 1998 4364*. Nešatelio, Ženevos ir Juros kantonų konstitucijose įtvirtintas jų, kaip *republikų*, suverenitetas Federacijoje. Tik Nešatelio ir Ženevos kantonų konstitucijose fiksuojamas griežtas valstybės ir Bažnyčios atskyrimas, o Nešatelio konstitucijos 1 straipsnio 1 dalies formuluotėje Nešatelio kantonas skelbiamas laicistine respublika: „*Nešatelio kantonas yra demokratinė, pasaulietinė, socialinė respublika ir pagrindinių teisių garantas*.“ *Constitution de la République et Canton de Neuchâtel du 24 septembre 2000 (Etat le 12 juin 2008) Acceptée en votation populaire du 24 sept. 2000. Garantie par l'Ass. féd. le 20 sept. 2001. FF 2001 2355 5506*.
- 6 Haller, W.; Kötz, A. *Allgemeines Staatsrecht*. Zweite Auflage. Basel, Genf, München: Helbing & Lichtenhahn, 1999, S. 53.

nėra apribotas Federalinės Konstitucijos; jie naudojasi visomis teisėmis, kurios tik nėra perduotos Federacijai“ (analogiška nuostata buvo įtvirtinta ir senosios BV⁷ 3 straipsnyje). Taigi „tautos suvereniteto“ sąvoka, bent jau eksplicitinės, norminės išraiškos BV niekada neturėjo ir neturi, tačiau tai visiškai nereiškia, jog šveicariškai tiesioginiai demokratijai, pasireiškiančiai visais trimis lygmenimis – bendruomenių, kantonų ir Federacijos, tautos suvereniteto idėja yra svetima. Jau BV preambulėje skelbiama, kad „*Visagalio Dievo vardu!*⁸ Šveicarų tauta ir kantonai ... priima sau šią Konstituciją“. Be to, BV 1 straipsnyje nustatyta, kad „*Šveicarų tauta ir kantonai ... sudaro Šveicarijos Konfederaciją*“. Būtina atkreipti dėmesį į tai, kad BV preambulė ir 1 straipsnio nuostata mini vieningą pilietinę „šveicarų tautą“, o ne atskirų kantonų tautų visumą. Taigi ši konstitucinė nuostata teigia tautos suvereniteto (*suprema potestas*) primatą kantonų, o todėl ir valstybės suvereniteto atžvilgiu. Galima būtų teigti, kad iš sisteminio viso BV teksto aiškinimo išvedamas tautos suvereniteto principas, kaip fundamentalus *implicitinis* (vis dėlto nesavarankiškas) konstitucinis principas, įtvirtinantis tautos valios pirmumą formuojant valstybę ir jos valdžią, *in primis* kantonų valdžią⁹ bei sprendžiant svarbiausius valstybės klausimus. Tiesa, senosios BV 5 straipsnyje reguliavimas tautos suvereniteto klausimu buvo kur kas konkretesnis: „Federacija garantuoja kantonams jų teritoriją, jų suverenitetą pagal 3 straipsnį, konstitucijas, laisvę, tautos teises ir konstitucines piliečių teises lygiavertes toms teisėms ir įgaliojimams, kuriuos tauta suteikė institucijoms.“

Konstatuotina, kad jeigu BV šaltinis yra tauta, o ši Konstitucija, būdama aukščiausia teisė, negali būti išvesta iš jokios kitos „aukštesnės teisės“ ir jeigu pati BV yra kantonų ir bendruomenių teisės egzistavimo pagrindas bei nustato jos ribas (BV 3, 42–135 straipsniai), tai šiuo požiūriu tautos suverenitetas neabejotinai yra BV eksplicitiškai įtvirtinto kantonų suvereniteto (kartu visos federacijos suvereniteto) pagrindas.

Vis dėlto negalima nepastebėti, kad Šveicarijos Federalinis Teismas (*Schweizerisches Bundesgericht*), pagal BV 189 straipsnio jam priskirtą kompetenciją *inter alia* vykdomas ir konstitucinę justiciją, savo baigiamuosiuose aktuose faktiškai nevartoja „tautos suvereniteto“ sąvokos. Šio straipsnio autoriui pavyko surasti vos vieną Federalinio Teismo sprendimą (*Bundesgerichtssentscheid*, toliau tekste – *BGE*), kurio motyvuojamojoje dalyje buvo eksplicitiškai minima „tautos suvereniteto“ sąvoka: „*Jeigu Didžiąjai bažnyčiai tarybai gali būti suteikti tik riboti ir iš esmės administracinio pobūdžio įgaliojimai, tai jokiū būdu nereiškia tautos suvereniteto principo pažeidimo, tiek kiek kantonų įstatymų leidėjas bažnytinėms bendruomenėms leidžia narystės teises šiose institucijose*

7 Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 29. Mai 1874 mit Änderungsindex bis 17. Mai 1992, aufgehoben durch Bundesbeschluss vom 18. Dezember 1998. *BBl* 1999 162, II.

8 1996 m. Bundesrato „Pranešime apie naująją Federalinę Konstituciją“ teigiama, jog naujosios Konstitucijos preambulėje išliksiantis *invocatio dei* išreiškia seną, pirmuosius konfederacinius laikus siekiančią, tradiciją. „*Invocatio dei* turinio prasme turi priminti, kad šalia žmogaus ir valstybės egzistuoja aukštesnė jėga, palyginti su kuria žemiško pasaulio vertė tampa reliatyvi. Atsižvelgiant į įvairias religijas ir pasaulėžiūras, ši jėga negali būti suprantama tik krikščioniška prasme; valstybė negali paskelbti jokių privalomų tikėjimo įsitikinimų, o kiekvienas asmuo „Dievui Visagalium“ gali suteikti asmeninę prasmę“. *Botschaft über eine neue Bundesverfassung vom 20. November 1996. BBl* 1997 I 1. S. 122 – 123.

9 Bazelio miesto konstitucijos 1 straipsnio 2 dalyje skelbiama: „*Valstybės valdžios pagrindas yra tauta*“; Nešatelio Konstitucijos 1 straipsnio 2 dalyje: „*Valdžia priklauso tautai*“; Ženevos konstitucijos 1 straipsnio 2 dalyje: „*Suverenitetas priklauso tautai*“; Juros konstitucijos 2 straipsnyje: „*Suverenitetas priklauso tautai*“.

dėl jų einamų pareigų suteikti ir klebonams... Jeigu tai yra suderinama su Šveicarijos demokratine santvarka, tai nėra pagrindo nesutikti su tuo, kad klebonai, dėl savo užimamų pareigų, priklausytų Didžiajai Bažnytinei Tarybai bei iš esmės administracines funkcijas vykdančiai „Piliečių atstovybei“... Tokia tvarka Liucernos mieste egzistuoja jau 30 metų ir nė karto nebuvo iškilęs klausimas esą ji pažeistų tautos suvereniteto principą“¹⁰. Iš tikrųjų net šioje Teismo argumentacijoje pabrėžtas buvo *demokratijos principas*, todėl tikriausiai pagrįstai reikėtų daryti išvadą, kad *tautos suvereniteto principas šveicariškoje konstitucinėje jurisprudencijoje a priori yra traktuojamas kaip konstitucinio demokratijos principo turinio sudedamoji dalis, todėl ir retai išskiriamas kaip savarankiškas konstitucinis principas*.

Nors ir *nebūdama valstybės ir Bažnyčios teisinių santykių subjektas*, tauta *de facto* daro įtaką ir *de iure* (kaip federalinės ir kantonų konstitucijos kūrėja) nustato konkrečių šių santykių modelį¹¹. Tačiau tai darydama net *pirminio akto – konstitucijos kūrėja* nėra laisva. Tad kokie yra tautos suvereniteto ribojimo pagrindai valstybės ir Bažnyčios santykių srityje?

Atsakymas į šį klausimą yra tiesiogiai susijęs su šio straipsnio pradžioje suformuluotu klausimu dėl valstybės „viešpatavimo“ religinių bendruomenių atžvilgiu ribų. Tiek valstybės (šiuo atveju kantonų), tiek ir tautos suverenitetas minėtų santykių srityje pagal BV eksplikitinį ir implicitinį reguliavimą yra ribojamas tais pačiais bendraisiais pagrindais:

1. BV 49, 51 ir 52 straipsniuose įtvirtintos imperatyvios normos, įpareigojančios kantonus laikytis federalinės konstitucinės tvarkos, priimti demokratines konstitucijas, kurios neprieštarautų BV, ir įtvirtina federalinės teisės viršenybę kantonų teisės atžvilgiu. Tai reiškia, kad negalimas toks kantonų valstybės ir Bažnyčios santykių teisinis reguliavimas (BV 3 straipsnis ir 72 straipsnio 1 dalis), kuris pažeistų fundamentalias konstitucines teisinės valstybės vertybes, o pirmiausia *religijos laisvę* (BV 15 straipsnis) bei „*viešą sugyvenimą tarp skirtingų religinių bendruomenių narių*“ (BV 72 straipsnio 2 dalis).

2. BV 5 straipsnio 4 dalis įpareigoja Federaciją ir kantonus laikytis tarptautinės teisės; BV 190 straipsnis įtvirtina tarptautinės teisės privalomumą visoms teisė taikančioms institucijoms, o 193 straipsnio 4 dalis ir 194 straipsnio 2 dalis įsakmiai nurodo, kad *visiško* bei *dalinio* Konstitucijos keitimo atveju „negali būti pažeisti privalomi tarptautinės teisės imperatyvai“. Negana to, pagal BV 139 straipsnio naujos redakcijos 2 dalį, 139 straipsnio senos redakcijos 3 dalį (abi redakcijos šiuo metu galioja) net *tautos iniciatyva* dėl dalinio BV keitimo neturi pažeisti *inter alia* privalomų tarptautinės teisės imperatyvų, priešingu atveju Federalinis Susirinkimas paskelbtų ją visą arba jos dalį

10 Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 17. Februar 1965. BGE 91 I 1110.

11 Pagal BV 139 straipsnio 3 dalį dalinio BV keitimo iniciatyvai turi pritarti ne tik tauta, bet ir kantonai, o pagal BV 195 straipsnio nuostatą „visiškai arba iš dalies pakeista Federalinė Konstitucija įsigalioja tik po to, kai ją priima tauta ir kantonai“. Tai reiškia ir tai, kad valstybės ir Bažnyčios santykių reguliavimas, kuris ne be tautos valios yra pavestas kantonams, be jos valios negali būti ir niekam kitam (pvz., Federacijai) perduotas.

negaliojančia¹². Iš to logiškai ir sistemiškai galima daryti išvadą, kad taip pat valstybės ir reguliuojant religinių bendruomenių santykius tiek tauta, tiek kantonai yra įpareigoti laikytis *ius cogens*, t. y. imperatyvių tarptautinės teisės normų, kurios dėl savo universalaus reikšmingumo yra nekvestionuojamos – tai ir *Europos žmogaus teisių konvencijos* garantija, *in primis* jos 9 straipsnio, įtvirtinančio religijos laisvę, taip pat 14 straipsnio, įtvirtinančio bet kokios rūšies *diskriminacijos draudimą* (*inter alia* religijos pagrindu); analogiškų *Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto* 2 ir 18 straipsnių nuostatų, kurias nuolat įgyvendinti („*obligations of conduct*“) Šveicarija įsipareigojo¹³ ir kitų tarptautinių aktų, kuriuos Šveicarija taiko tiesiogiai po jų ratifikavimo („*self-executing*“) be papildomų nacionalinių procedūrų (*monistinė* tarptautinės ir nacionalinės teisės sistema), ir kurių vieta teisės aktų hierarchijoje yra vienu laipteliu žemiau BV, tačiau akivaizdžiai aukščiau už kitus federalinius ir kantonų teisės aktus (*inter alia* ir pirmiausia kantonų konstitucijas, kuriomis reguliuojami valstybės ir religinių bendruomenių santykiai)¹⁴.

Demokratinėje teisinėje valstybėje visos šios konstitucinės nuostatos yra itin svarbios tuo požiūriu, kad *religijos laisvės pripažinimas*, ypač konstituciškai priskiriant ją prie pagrindinių teisių ir laisvių (BV 15 straipsnis), yra valstybės ir Bažnyčios (religinių bendruomenių) *teisinių santykių pagrindas, o kartu objektas ir tikslas*, nes tiesiogiai turi įtakos tų santykių turiniui, nustato valstybės valdžios ribas. Todėl valstybė (kantonas) ir tauta (konstitucijos kūrėja) nėra visiškai laisvos nustatyti valstybės ir Bažnyčios konstitucinius santykius, nes pirmiausia turi laikytis visuotinai pripažintų bendražmogiškų demokratiškos vertybių, kurioms ta pati tauta suteikia konstitucinių normų ir principų pavidalą; valstybės „viešpatavimas“ religinių bendruomenių atžvilgiu, vienašališkai suverenai apibrėžiant jų vietą ir vaidmenį valstybėje, nėra neribotas, nes ji *volens nolens* privalo garantuoti religijos laisvę (BV 15 straipsnis) ir užtikrinti asmenų teisinę lygybę bei nediskriminacines sąlygas (BV 8 straipsnis). Teisinė valstybė įsipareigoja laikytis pasaulėžiūrinio ir religinio neutralumo, t. y. neuždrausti arba nepersekioti religinių bend-

-
- 12 Tokie parlamento įgaliojimai ne tik atspindi BV tekste sistemiškai įtvirtintą Federalinio Susirinkimo valdžios viršenybę Federacijoje (BV 148 straipsnio 1 dalis), bet ir sąlyginai užtikrina (ne konstitucinės justicijos institucijos atliekamą) konstitucinių pataisų konstitucingumo prevencinę kontrolę, pvz., šiuo metu Federaliniam Susirinkimui atmesti siūloma jau įvykusi konfederacinė tautos iniciatyva „Prieš minaretų statybą“, kaip pažeidžianti *ius cogens*, pirmiausia religijos laisvę ir diskriminacijos draudimą. Šia iniciatyva yra reikalaujama papildyti BV 72 straipsnį 3 dalimi (nauja): „*Minaretų statyba yra draudžiama*“. 2008 m. rugpjūčio 27 d. *Bundesrato pranešimu* Federalinio Susirinkimo abiem rūmams – *Nationalratui* ir *Ständeratui* reikalaujama tautos iniciatyvą „Prieš minaretų statybą“ atmesti, nepateikiant šiuo klausimu jokio kito pasiūlymo (BV 139 straipsnio (naujo) 3 dalis įtvirtina Federalinio Susirinkimo kompetenciją siūlyti pritarti tautos iniciatyvai arba atmesti ją, o pastaruoju atveju minėta BV nuostata leidžia Federaliniam Susirinkimui pasiūlyti savo iniciatyvinį projektą). Bundesrato argumentacija prieš tokią tautos iniciatyvą yra paremta net tik jos prieštaravimu *ius cogens*, bet ir federalinėms konstitucinėms normoms ir principams (BV 8 straipsnio *lygiateisiškumo ir diskriminacijos draudimo*; BV 15 straipsnio *tikėjimo ir sąžinės laisvės* (implicitiškai ir *religijos laisvės*); BV 26 straipsnio *nuosavybės garantijos*; BV 72 straipsnio 2 dalies *religinės taikos užtikrinimo*). Žr. Botschaft zur Volksinitiative „Gegen den Bau von Minaretten“ vom 27. August 2008. *BBl* 2008 7603.
- 13 Kälin, W.; Malinverni, G.; Nowak, M. *Die Schweiz und die UNO – Menschenrechtspakte*. Zweite, stark erweiterte Auflage. Basel, Frankfurt am Main: Helbing & Lichtenhahn, 1997, S. 11, 155–161, 206–211.
- 14 Haefliger, A.; Schürmann, F. *Die Europäische Menschenrechtskonvention und die Schweiz. Die Bedeutung der Konvention für die schweizerische Rechtspraxis*. Zweite, vollständig neu bearbeitete Auflage. Bern: Stämpfli Verlag AG, 1999, S. 36–41, 278–284, 319–331.

ruomenių ir neįvesti *visiems privalomos* religijos. Apskritai modernios valstybės atsiradimą, kaip teigia buvęs Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjas *Ernestas-Wolfgang Böckenförde*¹⁵, reikėtų sieti su sekuliarizacija ir religijos laisvės pripažinimu. Moderni sekuliarizuota valstybė nesukuria religijos laisvės *per se*, kaip ir kitų *vertybinių sąlygų, kurių pagrindu* ji egzistuoja, tačiau ji paradoksaliai gyvena iš tų prielaidų (savo piliečių vidinių postūmių ir įsipareigojimų, kuriuos jiems teikia jų religija ar pasaulėžiūra), kurių pati garantuoti negali.¹⁵

Šveicarijos valstybės ir konstitucionalizmo raidoje religija, arba institucionalizuotos jos formos – Bažnyčios, vaidino esminį vaidmenį. Tačiau tik teisinė valstybė, o ne konkreti religinė bendruomenė, kuri dažniausiai vadovaujasi savo „vienintelės tiesos“ principu, tampa įvairių religijų bei pasaulėžiūrų atstovų taikos ir sugyvenimo vieta (BV 72 straipsnio 2 dalis). Be valstybės nėra galimas ir asmens, taip pat ir religijos, laisvės realus užtikrinimas. Valstybė, kaip pasakytų *Hansas Kelsenas*, yra teisinė tvarka, todėl religinės bendruomenės, nepaisant jų teologinės ar kitos idėjinės sampratos, egzistuojamos valstybėje, yra subordinuotos valstybinės teisinės tvarkos, *in primis* – konstitucijos. Religijos įtaka valstybės gyvenimui ir žmogaus teisių raidai dėl to nėra nesumažėja, nes nors, viena vertus, valstybės samprata ir paskirtis pasikeičia priėmus konstituciją, tačiau kita vertus, konstitucijos tekstas paveiktas religinių normų ir vertybių, kurios įpareigoja valstybę ginti žmogaus ir tautos teises. Kaip teigia buvęs Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjas *Paulas Kirchhofas*, „religija yra viena iš esminių valstybės konstitucijos ir pagrindinių teisių atsiradimo sąlygų, jų veikimo ir apsaugos prielaidų“¹⁶.

2. Kai kurie naujausi konstitucinės religijos laisvės sampratos aspektai konstitucinėje jurisprudencijoje

Konstitucinė religijos laisvė nagrinėtina dviem aspektais: viena vertus, jos paskirtis yra garantuoti asmens apsaugą nuo valstybės kišimosi, o kita vertus – užtikrinti religinę santarvę religinio pliuralizmo sąlygomis, arba valstybės konfesinį neutralumą¹⁷.

Konstitucinė religijos laisvės sąvoka, nebūdama BV *expressis verbis* sąvoka, paradoksaliai yra *centrinė ir kompleksinė sąvoka*, nes visos konstitucinės normos, kurios yra susijusios su religijos laisve, „sudaro darnią visumą, tačiau aiškinant atskiras normas

15 Böckenförde, E. – W. *Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation*. In Böckenförde, E. – W. *Kirche und christlicher Glaube in der Herausforderungen der Zeit. Beiträge zur politisch – theologischen Verfassungsgeschichte 1957 – 2002*. 2., erweiterte Auflage, fortgeführt bis 2006. Wissenschaftliche Paperbacks. Band 25. Berlin: LIT Verlag, 2007, S. 229–230.

16 Kirchhof, P. *Die Freiheit der Religionen und ihr unterschiedlicher Beitrag zu einem freien Gemeinwesen*. In *Essener Gespräche zum Thema Staat und Kirche*. Band 39. Herausgegeben von Kämper, B.; Thönnies, H. – W. Münster: Aschendorff Verlag, 2005, S. 109.

17 Wiederkehr, R. *Die Kerngehaltsgarantie am Beispiel kantonaler Grundrechte. Zugleich ein Beitrag zu den Grundrechten als Staatsaufgaben und zu den Grundrechtsverwirklichungsbestimmungen*. Abhandlungen zum schweizerischen Recht. H. 630. Hrsg. Hausheer, H. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2000, S. 63–64.

turi būti atsižvelgta į tą [Konstitucijos] straipsnį, kuriame jos yra [įtvirtintos]¹⁸. Todėl Šveicarijoje religijos laisvė, kaip aukščiausia sąvoka ir konkrečių pagrindinių teisių visuma, *a priori* apima tokias, asmens religinį gyvenimą ginančias, dalines pagrindines teises, kaip *sąžinės, tikėjimo, išpažinimo, kulto, religinių susivienijimų ir bažnyčių laisvės*, kurios yra integralios religijos laisvės sudėtinės dalys¹⁹. Taip pat ir kiekvieną religijos laisvės elementą, kaip savarankišką konstitucinę laisvę, atskirai reikia aiškinti tik visų kitų elementų kontekste.

Religijos laisvė yra kompleksinė sąvoka ir dėl to, kad ji yra apibrėžiama kaip:

1. *individualioji religijos laisvė* – kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti ir praktikuoti savo tikėjimą. Ji savo ruožtu suprantama kaip:

1.1. *pozityvioji religijos laisvė* – galimybė nedraudžiamai pasirinkti ir aktyviai praktikuoti savo religiją²⁰ ir

1.2. *negatyvioji religijos laisvė* – niekas negali būti verčiamas išpažinti konkrečią religiją; kartu tai yra laisvė neturėti jokios religijos ir „apsauga nuo valstybinės prievartos religiniuose reikaluose“²¹.

2. *kolektyvinė religijos laisvė* – kiekvieno žmogaus teisė išpažinti savo tikėjimą kartu su kitais, taip pat religinių susivienijimų laisvė.

3. *korporatyvinė religijos laisvė* – religinių bendruomenių, kaip teisės subjektų, teisė laisvai praktikuoti savo kultą, skleisti ir išpažinti savo tikėjimą, o savo teisių pažeidimo atveju kreiptis į teismą²².

Valstybės ir Bažnyčios santykių kontekste ypač svarbu pažymėti, kad religijos laisvė yra tas *konstitucinis principas*, kuris užkerta kelią valstybei kaip nors dalyvauti religijos reikaluose, kištis į bažnyčių vidaus reikalus (*valstybės religinis ir pasaulėžiūrinis neutralumas*) ir įpareigoja valstybę užtikrinti skirtingų religinių bendruomenių narių taikų sugyvenimą (BV 72 straipsnio 2 dalis – *religinės tolerancijos ir religinės taikos palaikymas*). Ši pastaroji konstitucinė nuostata, kad „*Federacija ir kantonai pagal savo kompetenciją gali imtis priemonių užtikrinti viešąją skirtingų religinių bendruomenių narių santarvę*“, nesuteikia valstybei (kantonams) visiškos veiksmų laisvės, nes kiekvienas valstybės įsikišimas į religinių bendruomenių narių individualios religijos laisvės sritį turi būti vykdomas pagal BV 36 straipsnį: a) tam turi būti įstatymo pagrindas; b) ribojimas pateisinamas tik viešojo intereso ir trečiųjų asmenų pagrindinių teisių gynimu; c) ribojimai turi būti proporcingi; d) pagrindinės teisės esmė (*Kerngehalt*, angl. *essence*)²³ yra neliečiama.

18 Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 2. Juni 1971. BGE 97 I 221.

19 Karlen, P. *Das Grundrecht der Religionsfreiheit in der Schweiz*. Zürcher Studien zum öffentlichen Recht. Hrsg. Häfelin, U., et al. Zürich: Schulthess Polygraphischer Verlag AG, 1988, S. 39.

20 Dar kitaip tai yra vadinama kiekvieno žmogaus autonomija, arba *apsisprendimo teise*, suteikti savo gyvenimui atitinkamą tikėjimo ar netikėjimo formą. Žr.: Winzeler, Ch. *Einführung in das Religionsverfassungsrecht der Schweiz*. Freiburger Veröffentlichungen zum Religionsrecht. Hrsg. Pahud de Mortanges, R. Band 16. Zürich, Basel, Genf: Schulthess, 2005, S. 25.

21 Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 12. November 1997. BGE 123 I 296 (*Kopftuchentscheidung*).

22 Karlen, P., *op. cit.*, S. 39, 214–265.

23 Pagrindinės teisės esmės (*Kerngehalt eines Grundrechts*) sąvoka BV tekste buvo perimta iš Pagrindinio

Taigi valstybės ir Bažnyčios santykių srityje religijos laisvė atlieka šias funkcijas:

1. *tolerancijos*, arba religinės taikos, tarp skirtingų religinių bendruomenių narių palaikymo;

2. *integracijos*, arba įvairių religijų ir pasaulėžiūrų asmenų tarpusavio sugyvenimo valstybėje;

3. *asmens laisvės gynimo*, arba kiekvieno žmogaus giliausių įsitikinimų transcendentinių klausimų srityje *apsaugos* bei galimybės išpažinti juos bendruomenėje kartu su kitais *garantavimo*.

Todėl šiuolaikinėje pliuralistinėje visuomenėje, be realiai funkcionuojančios religijos laisvės, nėra įmanoma ir *demokratija*, kaip visos Šveicarijos valstybės pagrindas ir tautos suvereniteto išraiškos forma. Tuo tarpu skirtingos religijos ir pasaulėžiūros asmenų tolerancijai, religijos laisvei ir integracijai užtikrinti teisinėje valstybėje svarbiausias instrumentas yra jau minėtas valstybės *religinio ir pasaulėžiūrinio neutralumo konstitucinis principas*. Religinių ir pasaulėžiūrinių požiūriu neutralioje valstybėje, kuri šio konstitucinio principo laikosi tinkamai, jeigu tik nėra priešiška nusistačiusi religinių bendruomenių atžvilgiu ir užtikrina religinių bendruomenių tarpusavio sugyvenimą, iš esmės yra negalimos dvi radikalios pozicijos: viena vertus, *uždrausti arba persekioti religines bendruomenes, kita vertus – įvesti privalomą valstybinę religiją*. Tačiau valstybė, kaip teigė buvęs Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo teisėjas *Konradas Hesse* (1919–2005 m.), yra „*neutrali pasaulėžiūriniai, bet ne vertybinių požiūriai*“²⁴, todėl „valstybės išpareigojimas religiniam neutralumui nėra absoliutus“²⁵, pvz., valstybė reguliuoja švenčių dienų klausimus, sprendžia religinių bendruomenių pripažinimo problemas ir kt.

Kalbant apie turtingą Šveicarijos Federalinio Teismo jurisprudenciją religijos laisvės srityje būtina paminėti kelis, su jos įgyvendinimu susijusius, Teismo paliestus aspektus. Visų pirma reikėtų trumpai aptarti Teismo praktikos raidą *religijos laisvės adresu* klausimu.

Įstatymo Vokietijos Federacinei Respublikai (Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. *BGBI. S. 1. BGBI. I S. 2034*) 19 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos analogiškos sąvokos – *Wesensgehalt*, t. y. kad visais atvejais pagrindinės teisės esmė yra neliečiama. Ši vokiška pagrindinių teisių esmės dogmatika nurodo tą pagrindinės teisės turinio dalį, kuri yra *absoliučiai saugoma* nuo bet kokio pažeidimo ir todėl *jokiomis sąlygomis* negali būti ribojama. Antai 1975 m. lapkričio 5 d. Šveicarijos Federalinis Teismas sprendime BGE 101 Ia 392 konstatavo, kad BV įtvirtintas reguliavimas „*eliminuoja bet kokią valstybės dispoziciją apriboti esmingiausių dvasinės laisvės sritį. Šioje srityje garantuojama pagrindinių teisių apsauga yra absoliuti*“. Faktiškai tai reiškia, kad neliečiama religijos laisvės esmė yra tai, kad niekas *negali būti verčiamas dalyvauti religinėje bendruomenėje, religinėje pamokoje arba imtis kokių nors religinių veiksmų*. Absoliučiai draudžiama yra ir ką nors *versti atsakyti savo tikėjimo*. Taip pat ir teisė *keisti religiją arba pasaulėžiūrą* remiantis BV turėtų būti vertinama kaip absoliuti garantija. Plg. Kiener, R.; Kālin, W. *Grundrechte*. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2007, S. 60, 275–276.

24 Hesse, K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Neudruck der 20. Auflage. Heidelberg, C. F. Müller Verlag, 1999, S. 4.

25 Kley, A. *Wie neutral ist die Rechtsprechung des Schweizerischen Bundesgerichts in Glaubens- und Weltanschauungsfragen?* In *Religiöse Neutralität: ein Rechtsprinzip in der multireligiösen Gesellschaft*. Freiburger Veröffentlichungen zum Religionsrecht. Hrsg. Pahud de Mortanges, R. Band 21. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien AG, 2008, S. 87.

Dar 1878 m. sprendimais²⁶ Federalinis Teismas konstatavo, kad akcinės bendrovės negali remdamosi religijos laisve (tikėjimo ir sąžinės laisve) būti atleistos nuo bažnytinių mokesčių pareigos, nes tik fiziniai, bet ne juridiniai asmenys gali remtis tikėjimo ir sąžinės laisve. Juridiniai asmenys, kaip idealūs teisės subjektai, neturi nei tikėjimo, nei sąžinės ir todėl gindami savo teises negali remtis tikėjimo ir sąžinės laisve. Juridiniai asmenys moka bažnytinius mokesčius pagal savo pagrindinės buveinės vietą ir jų priklausymas ar nepriklausymas konkrečiai konfesijai iš viso nėra svarstyti dalykas. Tik *fiziniai asmenys* Teismo buvo laikomi religijos laisvės adresatais pagal šios *laisvės prigmį* senosios BV 49 straipsnio kontekste. Juolab kad pačioje senosios BV 49 straipsnio 3 dalies normoje buvo įtvirtintas fizinių asmenų *religinis veiksnumas* nuo 16 metų. Iš naujosios BV teksto šią nuostatą išbraukus vadovaujamosi Šveicarijos civilinio kodekso 303 straipsniu, įtvirtinančiu vaikų, kol jiems sukaks 16 metų, religinio auklėjimo teisę jų tėvams²⁷.

Bet Federaliniam Teismui priėmus 1969 m. liepos 9 d. sprendimą konstitucinėje jurisprudencijoje įvyko esminis lūžis. Teismas pažymėjo, kad religiniais arba bažnytiniais tikslais veikiantys juridiniai asmenys, esant tam tikroms sąlygoms, gali remtis religijos laisve (tikėjimo ir sąžinės laisve), įtvirtinta senosios BV 49 straipsnyje. Teismas argumentavo religijos laisve saugomų asmenų interesų gynimu, nes bažnytinio juridinio asmens užduotis yra tokių jo narių interesų apsauga²⁸. Taigi juridinis asmuo išimtiniais atvejais gali remtis religijos laisve (tikėjimo ir sąžinės laisve), „jeigu pagal jo statutus (nuostatus) jo veiklos tikslas yra religinis arba bažnytinis“²⁹. Iš esmės tai yra visi religiniai arba bažnytiniai privatinės teisės pagrindu egzistuojantys bei viešieji juridiniai asmenys, kurių tikslai nėra ekonominiai³⁰.

Federalinio Teismo praktika sprendžiant su religijos laisve susijusius klausimus švietimo srityje taip pat susiformavo ne iš karto. 1993 m. Federalinis Teismas sprendė vienos mergaitės tėvo skundą dėl Ciuricho kantono vyriausybės tarybos sprendimo neatleisti mergaitės religijos pagrindu nuo privalomų bendrų (berniukų ir mergaičių) plaukimo pamokų mokykloje. Savo sprendime Teismas citavo ištrauką iš Korano, kurioje yra nustatyti reikalavimai moterų aprangai ir, nors Teismas akcentavo, kad jis nesprenžia dėl religinio mokymo turinio, tačiau konstatavo, kad nesuteikimas galimybės mergaitėms ir berniukams elgtis pagal griežtus savo religijos nurodymus, nepatenkinat jų prašymo atleisti nuo bendros plaukimo pamokos, yra religijos laisvės pažeidimas. Žinoma, „*naudojimasis savo tikėjimo ir sąžinės laisve yra ribojamas kitų asmenų religijos laisvės*“ ir „*asmenys, priklausantys kitoms kultūroms (...), turi laikytis Šveicarijoje nustatytos teisinės tvarkos, tačiau neaukujant dėl to savo papročių ir gyvenimo būdo. Iš*

26 Entscheide des Schweizerischen Bundesgerichts vom 16. November 1878. BGE 4 S. 533; vom 30. November 1878. BGE 4 S. 538; vom 30. November 1878. BGE 4 S. 540.

27 Schweizerisches Zivilgesetzbuch vom 10. Dezember 1907. AS 24 233, 27 207 und BS 2 3.

28 Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 9. Juli 1969. BGE 95 I 350.

29 Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 14. Februar 1992. BGE 118 Ia 46 (infoSakta).

30 Cavelti, U. J. *Glaubens- und Gewissensfreiheit*. In *St. Galler Kommentar zu Art. 15 BV. Die schweizerische Bundesverfassung. Kommentar*. Hrsg. Ehrenzeller, B., et. al. Lachen SZ: Dike Verlag AG, 2002, S. 228.

*integracijos principo negalima išvesti teisinės taisyklės, pagal kurią religiniai ir pasaulėžiūriniai įsitikinimai būtų neproporcingai apriboti*³¹.

Tačiau Federalinio Teismo jurisprudencija 2008 m. spalio 24 d. sprendimu byloje Nr. 2C-149/2008³² įgavo naują kryptį. Šioje byloje vienos musulmonų tikėjimo šeimos tėvai skundė Šafhauzeno (*Schaffhausen*) kantono Aukščiausiojo Teismo (*Schaffhauser Obergericht*) sprendimą³³, kuriuo buvo nuspręsta neatleisti jų abiejų sūnų nuo privalomos plaukimo pamokos mokykloje. Minėtas Teismas savo sprendimu pasuko priešinga linkme, nei iki tol buvo suformuota Federalinio Teismo praktikos. Tačiau vėliau ir pats Federalinis skundą nagrinėjęs Teismas iš esmės sutiko su Šafhauzeno Aukščiausiojo Teismo motyvais.

Federalinis Teismas tokį posūkį savo jurisprudencijoje argumentavo pasikeitusiomis socialinėmis aplinkybėmis. Teismas pabrėžė integracijos svarbą ir pažymėjo, kad tikėjimo pažiūros neatleidžia nuo pilietinių pareigų vykdymo. Be to, plaukimas yra svarbus žmogau įgūdis. Savo argumentacijoje Teismas taip pat akcentavo pastaraisiais metais pasikeitusią socialinę padėtį, kai ypač padidėjo visuomenės dezintegracijos ir religinio fundamentalizmo pavojus, taip pat išaugusią lyčių lygiateisiškumo ir užsieniečių integracijos būtinybę. Tačiau Teismas nurodė, kad jo sprendimas nereiškia, jog tokių dispensų nuo plaukimo pamokos dėl religinių motyvų nebegalima bus suteikti. Tik jų suteikimo tvarka turi būti maksimaliai sugriežtinta. Teismas pabrėžė, kad šis sprendimas nėra nukreiptas prieš musulmonus arba religijos laisvę, bet sprendimu yra pritariama stiprioms valstybinėms mokykloms.

Taigi ir 1993 m. „Plaukimo pamokos“ sprendime, ir naujausiame 2008 m. sprendime buvo sprendžiamas konstitucinių vertybių konfliktas: *religijos laisvės ir pareigos dalyvauti privalomoje pamokoje*. Iš esmės reikėtų sutikti su naujausia Federalinio Teismo praktika, nes religijos laisvė *per se* negali būti pagrindas besąlygiškai reikalauti atleisti nuo įvairių pilietinių pareigų (taip pat ir nuo mokyklos bei visų privalomų disciplinų joje lankymo) vykdymo. Iškilus asmens privačių religinių interesų nedalyvauti privalomoje pamokoje ir viešojo intereso užtikrinti mokyklinių pareigų vykdymą konfliktui, rūpestingai ištyrus visas kiekvieno konkretaus atvejo aplinkybes, pirmenybę reikėtų teikti viešojo saugios, darnios, pilietinės visuomenės intereso apsaugai. Reikėtų sutikti ir su Šafhauzeno Aukščiausiojo Teismo argumentu, kad tik dalis musulmonų bendruomenės taip griežtai aiškina Koraną, jog draudžia berniukams ir mergaitėms kartu dalyvauti plaukimo pamokoje, o tai nėra esminė islamo norma. Toks griežtas Korano aiškinimas yra patriarchalinės visuomenės išraiška ir sudaro sąlygas moteriškos lyties diskriminacijai. Religinių bendruomenių nariams tai turi priminti, kad jie, kaip jau minėjome, gyvena ir veikia teisinėje valstybėje.

31 Entscheid des Schweiz. Bundesgerichts 18. Juni 1993. *BGE 119 Ia 178 (Schwimmunterricht)*.

32 Teismo sprendimas nėra paskelbtas oficialiai, todėl jo analizė yra atliekama vadovaujantis šveicarų spauda: Auch muslimische Schüler müssen zum Schwimmunterricht. In *Neue Zürcher Zeitung NZZ Online* [interaktyvus]. Zürich, 24. Oktober 2008 [žiūrėta 2008-10-27]. <http://www.nzz.ch/nachrichten/schweiz/auch_muslimische_schueler_muessen_zum_schwimmunterricht_1.1162998.html>.

33 Entscheid des Schaffhausener Obergerichts vom 14. Dezember 2007. *OGE 60/2007/24*.

Išvados

1. Nors Šveicarijos Konfederacijos Federalinės Konstitucijos 3 straipsnio ir 72 straipsnio 1 dalies nuostatos valstybės ir Bažnyčios santykių reguliavimo kompetenciją perduoda kantonams, tačiau jų „kulto suverenitetas“ (*Kultushoheit*) šioje srityje yra apribotas federalinio konstitucinio reguliavimo bei jame pačios pilietinės tautos įtvirtintų demokratiškosios vertybių. Tautos istorinė raida lėmė, kad *religijos laisvė* Šveicarijoje yra viena pirmųjų ir svarbiausių konstitucinių laisvių, todėl ji yra valstybės ir Bažnyčios santykių *konstitucinis principas* bei jų aiškinimo pagrindas.

2. Federalinėje Konstitucijoje implicitiškai įtvirtintas tautos suvereniteto principas yra tiesiogiai susijęs su kitais fundamentaliais konstituciniais principais: *teisinės valstybės, demokratijos, federalizmo ir socialinės valstybės*. Valstybės ir Bažnyčios santykių reguliavimas kantonuose negali pažeisti šių konstitucinių vertybių, iš kurių labiausiai yra akcentuojamas demokratijos principas, kuris subordinuoja tautos suvereniteto principą, todėl demokratinės tautos valia yra pirminis konstitucinių valstybės ir Bažnyčios santykių šaltinis, juolab kad kantonų konstitucijos suverenitetą aiškiai priskiria tautai.

3. Negalimas toks kantonų konstitucijose tautos nustatytas valstybės ir religinių bendruomenių santykių reguliavimas, kuris pažeistų *religijos laisvę, religinę santarvę* kaip *ordre public* bei *diskriminacijos draudimą (in primis – religijos pagrindu)*. Tai yra Federalinės Konstitucijos eksplicitiškai nustatyti imperatyvai kantonų teisei, o tauta, priimdama Federalinę Konstituciją, įpareigojo save ir kantonus laikytis *ius cogens*, nepažeisti pagrindinių teisių (*inter alia* religijos laisvės) esmės (*Kerngehalt*).

4. Religijos laisvė Šveicarijoje *per definitionem* yra *kompleksinė sąvoka*. Ji apima *individualųjį (pozityvųjį ir negatyvųjį), kolektyvinį bei korporatyvinį* turinio elementus bei *a priori* subordinuoja tokias dalines pagrindines teises, kaip *sąžinės, tikėjimo, išpažinimo, kulto, religinių susivienijimų ir Bažnyčių laisvės*, kurios yra laikomos religijos laisvės integraliomis sudėtinėmis dalimis. Todėl skirtingos religijos ir pasaulėžiūros asmenų tolerancijai, religijos laisvei ir integracijai užtikrinti teisinėje valstybėje svarbiausias instrumentas yra *valstybės religinio ir pasaulėžiūrinio (bet ne vertybinio) neutralumo konstitucinis principas*.

5. Federalinio Teismo jurisprudencijos naujausios tendencijos rodo, kad asmenų *integracijos* į darnią pilietinę visuomenę bei *valstybės religinio ir pasaulėžiūrinio neutralumo* konstitucinėms vertybėms yra teikiamas prioritetas religijos laisvės atžvilgiu, nes ji negali būti pagrindas reikalauti atleisti nuo pilietinių pareigų vykdymo. Religinių bendruomenių nariams tokia Teismo praktika turi priminti, kad jie gyvena ir veikia ne už teisinės valstybės ribų, bet jos propaguojamų, visuomenę integruojančių konstitucinių vertybių sąlygomis. Religijos laisvė taip pat yra esminė konstitucinė vertybė, tačiau ji nėra absoliuti. Būtent pati pilietinė tauta, kaip *suprema potestas* ir konstitucijos kūrėja, nustatė religijos laisvės ribas, o kiekvieno asmens pareiga yra gerbti konstituciją ir laikytis jos nuostatų.

Literatūra

- Auch muslimische Schüler müssen zum Schwimmunterricht. In *Neue Zürcher Zeitung NZZ Online* [interaktyvus]. Zürich, 24. Oktober 2008 [žiūrėta 2008-10-27]. <http://www.nzz.ch/nachrichten/schweiz/auch_muslimische_schueler_muessen_zum_schwimmunterricht_1.1162998.html>.
- Böckenförde, E.-W. *Die Entstehung des Staates als Vorgang der Säkularisation*. In Böckenförde, E.-W. *Kirche und christlicher Glaube in der Herausforderungen der Zeit. Beiträge zur politisch – theologischen Verfassungsgeschichte 1957–2002*. 2., erweiterte Auflage, fortgeführt bis 2006. Wissenschaftliche Paperbacks. Band 25. Berlin: LIT Verlag, 2007.
- Botschaft des Bundesrates über eine neue Bundesverfassung vom 20. November 1996. *BBl 1997 I 1*.
- Botschaft des Bundesrates zur Volksinitiative „Gegen den Bau von Minaretten“ vom 27. August 2008. *BBl 2008 7603*.
- Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 29. Mai 1874 mit Änderungsindex bis 17. Mai 1992, aufgehoben durch Bundesbeschluss vom 18. Dezember 1998. *BBl 1999 162, II*.
- Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft. Angenommen in der Volksabstimmung vom 18. April 1999. *BB vom 18. Dez. 1998, BRB vom 11. Aug. 1999 – AS 1999 2556; BBl 1997 I 1, 1999 162 5986*.
- Cavelti, U. J. *Glaubens- und Gewissensfreiheit*. In *St. Galler Kommentar zu Art. 15 BV. Die schweizerische Bundesverfassung. Kommentar*. Hrsg. Ehrenzeller B., et al. Lachen SZ: Dike Verlag AG; Zürich, Basel, Genf: Schulthess, 2002.
- Constitution de la République et Canton de Neuchâtel du 24 septembre 2000 (Etat le 12 juin 2008) Acceptée en votation populaire du 24 sept. 2000. Garantie par l'Ass. féd. le 20 sept. 2001. *FF 2001 2355 5506*.
- Costituzione della Repubblica e Cantone Ticino del 14 dicembre 1997 (Stato 11 luglio 2006) Accettata nella votazione popolare del 14 dic. 1997 (*Bollettino Ufficiale delle leggi e degli esecutivi del Cantone Ticino, BU 123 575*). Garantita dall'AF il 3 mar. 1999. *FF 1999 2230, 1998 4364*.
- Deutsche und Schweizerische Rechtsprechung [interaktyvus]. Bern, 2008 [žiūrėta 2008-10-27]. <http://www.servat.unibe.ch/dfr/dfr_bge1.html>.
- Entscheid des Schaffhausener Obergerichts vom 14. Dezember 2007. *OGE 60/2007/24*.
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 12. November 1997. *BGE 123 I 296*.
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 14. Februar 1992. *BGE 118 Ia 46*.
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 16. November 1878. *BGE 4 S. 533*.
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 17. Februar 1965. *BGE 91 I 110*.
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 18. Juni 1993. *BGE 119 Ia 178*.
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 2. Juni 1971. *BGE 97 I 221*.
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 30. November 1878. *BGE 4 S. 538*.
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 30. November 1878. *BGE 4 S. 540*.
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 5. November 1975. *BGE 101 Ia 392*.
- Entscheid des Schweizerischen Bundesgerichts vom 9. Juli 1969. *BGE 95 I 350*.
- Entscheide des Schaffhausener Obergerichts [interaktyvus]. Schaffhausen, 2008 [žiūrėta 2008-10-20] <<http://www.obergerichtsent-scheide.sh.ch/oge/default.htm>>.
- Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949 (*BGBl. S. 1*). Zuletzt geändert durch Gesetz vom 28. August 2006 (*BGBl. I S. 203*).
- Haefliger, A.; Schürmann, F. *Die Europäische Menschenrechtskonvention und die*

- Schweiz. *Die Bedeutung der Konvention für die schweizerische Rechtspraxis*. Zweite, vollständig neu bearbeitete Auflage. Bern: Stämpfli Verlag AG, 1999.
- Häfelin, U.; Haller, W. *Schweizerisches Bundesstaatsrecht. Die neue Bundesverfassung*. 6., stark überarbeitete Auflage. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien AG, 2005.
- Haller, W.; Kötz, A. *Allgemeines Staatsrecht*. Zweite Auflage. Basel, Genf, München: Helbing & Lichtenhahn, 1999.
- Hesse, K. *Grundzüge des Verfassungsrechts der Bundesrepublik Deutschland*. Neudruck der 20. Auflage. Heidelberg: C. F. Müller Verlag, 1999.
- Kälin, W.; Malinverni, G.; Nowak, M. *Die Schweiz und die UNO – Menschenrechtspakete*. Zweite, stark erweiterte Auflage. Basel, Frankfurt am Main: Helbing & Lichtenhahn; Bruxelles: Bruylant, 1997.
- Karlen, P. *Das Grundrecht der Religionsfreiheit in der Schweiz*. Zürcher Studien zum öffentlichen Recht. Hrsg. Häfelin, U., et al. Zürich: Schulthess, 1988.
- Kiener, R.; Kälin, W. *Grundrechte*. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2007.
- Kirchhof, P. *Die Freiheit der Religionen und ihr unterschiedlicher Beitrag zu einem freien Gemeinwesen*. In *Essener Gespräche zum Thema Staat und Kirche*. Band 39. Hrsg. Kämper, B.; Thönnies, H. – W. Münster: Aschendorff Verlag, 2005.
- Kley, A. *Wie neutral ist die Rechtsprechung des Schweizerischen Bundesgerichts in Glaubens- und Weltanschauungsfragen? In Religiöse Neutralität: ein Rechtsprinzip in der multireligiösen Gesellschaft*. Freiburger Veröffentlichungen zum Religionsrecht. Hrsg. Pahud de Mortanges, R. Band 21. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien, 2008.
- Nay, G. *Kirche und Staat im Lichte der Religionsfreiheit. Die schweizerische Lösung des Dualismus*. In *Gesellschaftliche Ängste als theologische Herausforderung: Kontext Europa*. Hrsg. Loretan, A.; Luzatto F. Berlin, Hamburg, Münster: LIT, 2004.
- Sahlfeld, K. *Aspekte der Religionsfreiheit im Lichte der Rechtsprechung der EMRK – Organe, des UNO – Menschenrechtsausschusses und nationaler Gerichte*. Luzerner Beiträge zur Rechtswissenschaft. Hrsg. Schmid, J. Band 3. Zürich, Basel, Genf: Schulthess Juristische Medien AG, 2004.
- Schweizerisches Bundesgericht [interaktivus]. Lausane, 2008 [žiūrėta 2008-10-20]. <<http://www.bger.ch/>>.
- Schweizerisches Landesrecht [interaktivus]. Bern, 2008 [žiūrėta 2008-10-01]. <<http://www.admin.ch/ch/d/sr/index.html>>.
- Schweizerisches Zivilgesetzbuch vom 10. Dezember 1907 (Stand am 5. Dezember 2008). *AS 24 233, 27 207 und BS 2 3*.
- Verfassungen der Schweiz [interaktivus]. Deutschland, 2006 [žiūrėta 2008-09-30]. <<http://www.verfassungen.de/ch/>>.
- Wiederkehr, R. *Die Kerngehaltsgarantie am Beispiel kantonaler Grundrechte. Zugleich ein Beitrag zu den Grundrechten als Staatsaufgaben und zu den Grundrechtsverwirklichungsbestimmungen*. Abhandlungen zum schweizerischen Recht. H. 630. Hrsg. Hausheer, H. Bern: Stämpfli Verlag AG, 2000.
- Winzeler, Ch. *Einführung in das Religionsverfassungsrecht der Schweiz*. Freiburger Veröffentlichungen zum Religionsrecht. Hrsg. Pahud de Mortanges, R. Band 16. Zürich, Basel, Genf: Schulthess, 2005.

PECULIARITIES OF IMPLEMENTING SOVEREIGNTY AND FREEDOM TO RELIGION IN CONSTITUTIONAL RELATIONS BETWEEN THE STATE AND THE CHURCH: EXAMPLE OF SWITZERLAND (I)

Tomas Blinstrubis

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *Though regulation of relations between the State and the Church is vested to the remit of cantons according to the provisions of Article 3 and 72.1 of the Swiss Federal Confederation Constitution, the ‘sovereignty of the cult’ (Kultushoheit) is to a certain extent restricted by the federal constitutional regulation and democratic values embedded by the civil society therein. The historic development of the nation, as *suprema potestas*, conditioned the position of the freedom of religion among the essential and significant constitutional freedoms; subsequently, in this variety of constitutional regulation of the relations between the state and the church, it has become as a constitutional norm, a constitutional principal, and as a constitutional object and a goal. This *inter alia* indicates the primeval nature of national sovereignty in the course of the development of relations between the state and the church in the context of freedom of religion.*

*Regulation of relations between the state and religious communities set by the nation in the constitutions of cantons shall not breach the freedom of religion and the religious concord as *ordre public*, and the prohibition of discrimination (firstly, *inter alia*, on the basis of religion). These are the imperatives to the law of cantons explicitly defined by the Federal Constitution, whereas the nation, approving the Federal Constitution, has undertaken and obligated cantons to observe *ius cogens* without violating the essence (*Kerngehalt*) of fundamental rights (*inter alia* the freedom of religion). Subsequently, relations between the state and the church (religious communities) shall be understood and interpreted, *inter alia*, within the context of essential rights, and firstly, within the context of constitutional freedom of religion.*

*Constitutionally protected freedom of religion *per definitionem* is a complex concept and covers, firstly, the individual (positive and negative), collective and corporate elements of the content, and *a priori* includes such partial essential rights as the freedom of conscience, faith, confession, cult, religious communities and church, which are considered as integral parts of the freedom of religion in Switzerland.*

Therefore, the constitutional principal of neutrality in the state attitude on religion and the world-outlook (apart the characteristics of values) shall be considered the most important instrument aimed at ensuring tolerance of persons of different religions and having different world-outlooks, at ensuring freedom of religion and at integration in the state of law thereof.

New tendencies in the jurisprudence of the Federal Court of Switzerland indicate that priorities in the state of law are given to the values of integration of persons into a sustainable civil society and to the constitutional principle of neutrality in the world outlook with regards to the freedom of religion, as religion shall not constitute the basis for the request of

*releasing from the fulfilment of various civil obligations. Members of religious communities shall be reminded by such case law that they live and act within the limits of the state of law, and under the conditions of constitutional values, advocated by the society and aimed at integrating and uniting the community. Freedom of religion is also a constitutional value, however, it is not absolute. The civil society as the nation, *suprema potestas*, and the developer of the constitution has defined the limits of religion, and the duty of every citizen to respect constitution observing its provisions thereof.*

Keywords: *Constitution, State and Church relations, sovereignty of the People, sovereignty of the Cantons and the State, Religious Freedom, jurisprudence of the Federal Supreme Court.*

Tomas Blinstrubis, Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Konstitucinės teisės katedros lektorius. Mokslinių tyrimų kryptys: valstybės ir Bažnyčios konstituciniai santykiai, religijos laisvė ir su ja susijusios teisės ir laisvės.

Tomas Blinstrubis, Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Constitutional Law, lecturer. Research interests: constitutional relations between the state and the church, freedom of religion and related rights and liberties.